

DOSSIER

EL PRIMER FRANQUISME

L'ensenyament a l'Alt Empordà els anys quaranta

Per Salomó Marquès^(*)

Resum

El franquisme veia en els mestres la causa de la inculcació a la població d'uns valors totalment contraris a la "España nueva". Des del poder, des de l'"estado nuevo", s'hi havia de posar fi i impulsar un nou magisteri que actués per adoctrinar la població. Els representants del magisteri van ser objecte d'una forta repressió. Alguns, es calcula que va ser al voltant d'un 10% del professorat català, van travessar la frontera per anar a l'exili. Els altres, una quarta part del magisteri català, van ser objecte de la Comissió Depuradora.

La depuració dels mestres va suposar la incorporació a la pràctica del magisteri d'adictes al règim, els quals, juntament amb els que havien superat la depuració, van posar les bases de la "escuela nueva". Una nova realitat que es presenta a partir dels llibres de visita d'inspecció, on es constata el fer taula rasa de la pràctica educativa anterior, l'adoctrinament i la penúria per la qual passava l'escola, reflex fidel de la població.

Paraules clau

Ensenyament, Comissió Depuradora, llibres de visita d'inspecció, anys quaranta, Alt Empordà

Abstract

The Franco regime considered the teaching profession the source of inculcation of values totally contrary to the "new Spain". The authorities, the "new state" needed to put an end to this and to propel a new teaching that would serve to indoctrinate the population. The members of the teaching profession were heavily oppressed. Some, it is calculated around 10% of the Catalan teaching staff, crossed the border into exile. The others, a fourth part of the Catalan professorate, were victims of the Cleansing Commission.

The cleansing of teachers lead to the incorporation of adherents to the regime who, together with those who had passed the cleansing process, put down the foundation of the "new school". The new reality can be detected in the books of visiting inspection where it is reflected how the former educational practises were wiped off and where the indoctrination and shortage of the school system, a mirror image of society, becomes clear.

Keywords

Educational system, Cleansing Commission, books of visiting inspection, 1940, Alt Empordà

* Universitat de Girona.

INTRODUCCIÓ

L'estiu del 1938 els rebels franquistes varen reunir en una caserna de Pamplona quatre-cents mestres i durant tot un mes els alligonaren sobre els valors de la *Nueva España*. Militars, capellans, catedràtics, professors i mestres, autoritats civils franquistes, etc. formaven el claustre de professors que els adoctrinaren sobre com havia de ser l'Espanya del futur. La que ells volien bastir després d'una guerra cruenta. Els parlaren de quina era la funció sagrada que pertocava als mestres, etc. Els textos d'aquestes conferències impresos en dos volums: *Nuevas Orientaciones Nacionales de la Enseñanza Primaria* els hagueren de comprar obligatòriament totes les escoles, les anomenades *escuelas nacionales*. El preu: 14 pessetes del 1938! Encara deu ser possible trobar aquests llibres a l'armari vell d'alguna escola.

Un dels conferenciants d'aquest curs organitzat pel Ministerio de Educación Nacional, el jesuïta Francisco Peiró, parlava sobre *Sentido religioso y militar de la vida*; entre altres coses, va dir als mestres assistents:

“Siendo los ricos justos y viviendo los pobres resignados con su suerte; siendo los patronos comprensivos con sus obreros y siendo los obreros dóciles, humanos y amables con sus patronos; siendo los hijos obedientes a sus padres y estos paternales y afables con sus hijos; estando los de abajo satisfechos con su suerte y si procuran mejorarla buscando ese mejoramiento en el trabajo, en la superación constante, y en el esfuerzo personal, será como podremos llegar a la transformación de España”.⁽¹⁾

Quin model de societat més diferent es presentava als mestres, si la comparem amb la que es proposava durant la República, especialment, durant els anys de pau (1931-1936). La republicana volia una societat democràtica, participativa, basada en la justícia social, la tolerància, oberta, avançada, amb igualtat de drets i deures, etc; una societat que potenciava l'educació i l'ensenyament com un dels camins indispensables per transformar i millorar el país, per fer-lo molt més europeu i just.

La frase que la mestra Bargalló em va dir el 2009, a l'exili de Tijuana (Mèxic), parlant de la feina que realitzaven a l'escola en temps de la república: “Nosaltres els ensenyàvem a pensar, no pas a emmagatzemar” és a les antípodes del text que l'inspector en cap de Girona escrivia a la circular del mes d'octubre de 1939. L'home insistia que el que feia falta eren mestres que fossin

1. Ministerio de Educación Nacional, *Curso de orientaciones nacionales de la enseñanza primaria*, Burgos, Hijos de Santiago Rodríguez, (1938). II, pàg. 199.

“*más santos que sabios*”. En poques paraules tenim expressades dues concepcions gairebé oposades sobre l'ensenyament, l'escola i el magisteri.

En sublevar-se contra el govern legalment constituït de la República els rebels volien una confrontació que fos de curta durada i molt violenta. Dos exemples d'aquesta afirmació els tenim en les declaracions que varen fer el general Mola, al nord de la península:

“Cualquiera que sea abierta o secretamente defensor del Frente Popular, debe ser fusilado (...). Hay que sembrar el terror, dejar sensación de dominio eliminando sin escrúpulos ni vacilación a todos los que no piensen como nosotros”.

o el general Queipo de Llano, al sud:

“... Morón, Utrera, Puente Genil, Castro del Rio, ¡id preparando sepulturas! ¿Qué haré? Pues imponer un durísimo castigo para callar a estos idiotas congéneres de Azaña. Por ello faculto a todos los ciudadanos a que, cuando se tropiecen a uno de esos sujetos, lo callen de un tiro. O me lo traigan a mí que yo se lo pegaré. (...) y a los dirigentes que huyan, no crean que se librarán con ello; les sacaré de debajo de la tierra si hace falta y si están muertos los volveré a matar”.

A l'hora de la veritat l'enfrontament va ser violent, molt violent i, a més, de llarga durada, gairebé tres anys. Amb la victòria dels rebels, els anomenats “nacionals”, el país va quedar dividit en vencedors i vençuts. Tot i que oficialment la guerra es va acabar el primer d'abril del 1939, els judicis sumaríssims (sense garanties processals) i els afusellats varen continuar engrandint durant molts anys la bretxa entre els franquistes vencedors i els vençuts.

Un dels col·lectius que els governants franquistes tenien en el punt de mira era el del magisteri. Estaven convençuts que molts mestres, seguint la política que marcaven el govern de l'Estat i el govern de la Generalitat, inculcaven a l'escola durant els anys republicans els valors de l'anti-Espanya. Uns valors, els de l'escola republicana, que podem resumir en: escola laica, coeducativa, científica, activa, tolerant i, a Catalunya, a més, catalana. Valors que xocaven frontalment amb els que defensaven els rebels. Aquests propugnaven una escola catòlica, espanyola, separada per sexes, tradicional. Una vegada al poder els governants franquistes varen iniciar una dura repressió i depuració contra el magisteri.

Poc abans de la República, Raimon Torroja, mestre d'Arenys de Munt, parlant del projecte de la nova escola que s'estava construint a la població, demanava que es tragués la tarima per antiestètica i antipedagògica. Tot un

símbol d'una nova manera de concebre l'educació. No fa pas tant, Esperanza Aguirre, notòria política de la dreta espanyola reclamava el retorn de la tarima com a exemple d'escola autoritària. Sembla que el temps no hagi passat en va.

UN GRAN TRENCAMENT

No calen gaires paraules per resumir el canvi que es va produir en l'àmbit escolar i educatiu amb la política franquista. "Trencament radical" serien les dues paraules que resumirien de la manera més breu el canvi que es va produir. Si, segons els vencedors, el magisteri va ser un dels principals responsables del desastre educatiu republicà la solució era fàcil: castigar els seus responsables més directes, els mestres.

En aquesta política de la dictadura contra el magisteri podem distingir diferents etapes.

L'exili

És la fase anterior a l'arribada de les tropes franquistes a l'Alt Empordà, un territori fronterer amb França. La situació geogràfica va permetre que milers de republicans, entre aquests una bona colla de mestres, homes i dones, decidissin passar a l'altra banda dels Pirineus i veure-les venir, esperant que passava a Espanya. En d'altres llocs d'Espanya els mestres no pogueren marxar i varen ser afusellats, tal com manifesta Ramon Navarro:

"Estamos en condiciones de afirmar que el fusilamiento de maestros a cargo de los matones de turno en la total impunidad fue un fenómeno generalizado en todo el país. Inspectores y profesores de la Normal acompañaron con frecuencia a la fosa a los maestros, según nuestros informantes, previo "paseo" y ejecución".⁽²⁾

Amb les dades conegudes fins ara sabem que 564 mestres que havien treballat a les escoles de Catalunya durant els anys republicans, en pau (1931-1936) i en guerra (1936-1939), varen marxar a l'exili. Aquesta xifra representa més del 10% del total del magisteri. Si tenim present que bona part

2. NAVARRO, Ramon, *La enseñanza primaria durante el franquismo (1936-1975)*, Barcelona, PPU, (1990), pàg. 68.

d'aquests exiliats eren els líders pedagògics i els capdavanters de la renovació pedagògica ja podem intuir com quedarà de malmès el magisteri. La majoria marxaran durant els mesos de gener i febrer de 1939, tot i que alguns (pocs) ho feren més tard, durant la dècada dels quaranta, en sortir de la presó o en no poder aguantar la pressió social i política del nou règim.

Un exemple clar és el mestre Josep Pey, de Figueres. Quan a principis de febrer del 1939 marxarà cap a França i deixarà sobre la taula de casa seva aquesta carta:

“Avi, tia petita, germans tots, a les vostres mans poso avui el tresor de la meva vida. La Remei i l'Albert no tindran, a partir d'ara, ningú més que vosaltres. Ja sé que és molt. Ja sé que allà on siguin també hi haurà el vostre escalf i la vostra acollença. Aquesta certitud m'ajuda a fer menys dolorosa la separació.

Estimeu-los. Vosaltres sou tots bons i teniu bon cor. Ells també ho són i el seu cor batega amb el vostre. Feu-ne de tots un, i la vida, avui massa amarga, ens serà aleshores un xic més planera.

L'Albert es troba en plena formació. Cuida'l avi! Que la meva absència no es faci notar gaire. Feu-me'n un home.

Us ho demano amb devoció de creient. Amb tota la passió d'una ànima feta trossos.

Vostre, ben vostre, Josep”.

Repressió i depuració

La depuració del magisteri s'anava aplicant a mesura que les diferents capitals provincials quedaven en mans dels rebels. Ben aviat es varen publicar lleis i ordres i circulars sobre la depuració dels funcionaris. Les autoritats franquistes no s'estaven de manifestar de manera clara i explícita la voluntat de depurar el magisteri. Ho consideraven una tasca fonamental i indispensable per consolidar el nou Estat. En la sessió de clausura del curs de Pamplona, al qual ja ens hem referit, el ministre d'Educació Nacional⁽³⁾ Pedro Sainz Rodríguez ho manifestarà amb tota claredat:

“En el Magisterio español y en todos los cuerpos del estado se está procediendo a una depuración que pronto será regulada de un modo

3. Significativament el que durant la República era el *Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes* passarà a nomenar-se *Ministerio de Educación Nacional*.

definitivo. No quiero mirar ahora hacia el pasado, sino hacia el porvenir, y decir a los maestros españoles, que el régimen del porvenir, mientras yo regente la Educación Nacional, será un régimen de confianza, porque espero que el montón de muertos que tenemos ante nuestra vista, y la sangre derramada, bastarán para que aquellos que tuviesen un resto del error pasado en el fondo de sus conciencias, se incorporen llenos de entusiasmo a los nuevos dogmas de la patria. Esta experiencia trágica no la ha vivido España en vano, y el fundamental deber, el primero que tiene el Gobierno de España, es hacer que no sean infecundos en ningún terreno los sacrificios de nuestros muertos. Y yo tengo la conciencia segura de que si hoy no arrancásemos con mano dura esa semilla silenciosamente arrojada en el surco, como dice Fernando de los Rios, no podríamos tener la esperanza de una salvación definitiva para la Patria. Y yo siento gravitar sobre mi conciencia esa responsabilidad, y por mi no ha de quedar; y yo creo que tampoco por vosotros”.

No eren només les autoritats polítiques les que volien i exigien una depuració del magisteri; també hi havia alguns (pocs) mestres falangistes o franquistes i antirepublicans que l'exigien. El setembre del 1939 quan a Girona ja s'havia iniciat el primer curs escolar de l'època franquista, un mestre escrivia al diari local *El Pirineo* demanant una depuració rigorosa dels seus companys. Acabava amb aquestes paraules: *“A nosotros, más que a nadie, por nuestro crédito, nos conviene que la depuración sea rigurosa. No nos quejemos de que así sea. Al contrario, es lo que deseamos y lo que pedimos”.*

Igual que passava a les altres províncies, a mesura que l'exèrcit ocupava el territori es constituïen les comissions depuradores a les capitals provincials. Així doncs, i pel que fa al magisteri, a Girona començarà a funcionar ben aviat la Comissió Depuradora que decidirà sobre el futur de tots els mestres, públics i privats, que treballaven a la província abans de la guerra.

Aquesta Comissió d'àmbit provincial era presidida pel director de l'institut de batxillerat i la composaven, a més, l'inspector en cap de primer ensenyament, un mestre i dos falangistes. El seu funcionament era relativament senzill. Tothom podia anar a denunciar i la persona denunciada tenia dues setmanes per buscar els justificants i demostrar la falsedat de les denúncies. No cal dir que la diversitat de denúncies en alguns casos responia a divergències polítiques; en d'altres eren molt més mesquines i eren fruit d'enveges personals, de ganes de fer-se veure bé i de fer mèrits davant les noves autoritats, etc. Veient qui denunciava i el tipus de denúncies no podem deixar de pensar en una situació de misèria moral i de pobresa d'esperit del primer franquisme, com a resultat de la violència i la guerra.

Els tipus de sanció que imposava la Comissió Depuradora eren els següents:

- a) Separació definitiva del servei i baixa en l'escalafó.
- b) Trasllet forçós. Podia ser dins de la mateixa província, fora de la província però dins de Catalunya i fora de Catalunya; en aquest darrer cas no podia ser a una província veïna. Sempre el trasllet era a una població més petita d'on fins aquell moment havia exercit la persona depurada. A més, les sancions oscil·laven entre un i cinc anys.
- c) Suspensió de sou i feina per un període que variava entre un i dos anys.
- d) Inhabilitació per ocupar càrrecs directius i de confiança, també per un període d'entre un any i a perpetuïtat.
- e) Prohibició de sol·licitud de places vacants.

Al voltant d'un 25% dels mestres de Catalunya varen ser castigats amb una o més sancions. Normalment se'ls castigava amb una sanció econòmica a més d'altres càstigs que anaven des de l'expulsió del cos del magisteri fins al trasllet forçós, sempre a una altra població més petita.

Depuració del magisteri de Catalunya⁽⁴⁾

Resolucions	Barcelona	Girona	Lleida	Tarragona
Confirmats en el càrrec	1.630 (69,21%)	768 (71,78%)	775 (76,73%)	804 (77,98%)
Separació/Inhabilitació absoluta	364 (15,46%)	119 (11,12%)	47 (4,65%)	87 (8,44%)
Suspensió o inhabilitació temporal	47 (1,99%)	32 (2,99%)	77 (7,62%)	66 (6,40%)
Trasllet forçós de població	259 (11,00%)	75 (7,00%)	103 (10,20%)	96 (9,31%)
Inhabilitació per a càrrecs directius	50 (2,12%)	84 (7,85%)	20 (1,98%)	28 (2,72%)
Altres	43 (1,82%)	5 (0,47%)	16 (1,58%)	3 (0,29%)
Total expedients	2.355	1.070	1.010	1.031

4. MORENTE, Francisco, *La depuración franquista del magisterio público. Un estado de la cuestión, Hispania*, LXI/2, 208 (2001), pàg. 682.

Pel que fa a l'Alt Empordà i la seva capital, Figueres, aquestes són les dades conegudes:⁽⁵⁾

Alt Empordà

Passaran per la Comissió Depuradora vint-i-dues persones (dotze homes i deu dones). Dues seran separades definitivament (Pere Domingo i Emili Donato); vuit seran confirmades en el càrrec (Llorenç Cabreriza, Francesc Castellvi, Tomàs Esteva, M. Encarnació Plans, Laureà Silva, Pelai Torres i Teresa Valle); quatre més també se'ls confirmarà en el càrrec però amb una sanció econòmica. N'hi haurà dues que faran recurs, la sentència definitiva només servirà per confirmar la sanció imposada anteriorment. Tretze (més de la meitat) seran sancionats d'alguna manera.

Pel que fa a l'Alt Empordà es coneixen dades de trenta-nou poblacions⁽⁶⁾ amb un total de cinquanta-sis mestres (vint-i-vuit homes i vint-i-vuit dones). Setze deixaran el magisteri, seran expulsats; d'aquests, dotze per l'aplicació de l'article 171 de la Ley de Instrucción Pública de 1857 que deia que la no presència del mestre a la seva escola volia dir que renunciava a la seva plaça. Jaume Vives (Cistella), Josep Donjó (Darnius), Maria Trill (l'Escala), Concepció Jané (Garriguella), Pius Giralt (Llançà), Joan Pallejà i Joan Ramió (Lledó), M. Gràcia Clavaguera (Navata), Josep Rosell (Ordis), Adela Turon (Palau-saverdera), Pere Ribas (Portbou), Josep Simon (Sant Pere Pescador), Joan Viñas (Vilajuïga), Maria Dorca (Vilamacolum), Dolors Vilas (Vilanant), Maria Comas (Vilanova de la Muga) seran els expulsats. Un nombre tan elevat s'explica, en part, pel fet fronterer que ja hem comentat abans.

Dels divuit que varen ser confirmats en el càrrec, tots ho varen ser amb una sanció econòmica. De trasllats forçosament fora de la seva població, n'hi va haver tres: un fora de Catalunya i dos fora de la província.

Un exemple de l'actuació de la Comissió Depuradora el tenim en la persona del mestre Salvador Fàbregas, que durant els anys republicans i el primer franquisme va treballar a l'escola de Maçanet de la Selva. Se'l va acusar de: "1º Haber silenciado la actuación de sus compañeros. 2º Ser de ideas izquierdistas y de izquierda republicana catalana. 3º No ser adicto al G.M.N.

5. GONZÁLEZ-AGAPITO, Josep; MARQUÉS, Salomó, *La repressió del professorat a Catalunya sota el franquisme (1939-1943)*, Barcelona, Institut Estudis Catalans, (1996), pàg. 117s.

6. Agullana, Albanyà, Avinyonet de Puigventós, Boadella, Cabanes, Cadaqués, Camallera, Siurana, Cistella, Colera, Darnius, el Port de la Selva, Fortà, Garriguella, l'Escala, la Jonquera, la Selva de Mar, la Vajol, Llançà, Lladó, Masarac, Navata, Ordis, Palau-Saverdera, Pau, Pedret i Marçà, Peralada, Portbou, Rabós, Sant Miquel de Fluvià, Sant Pere Pescador, Terrades, Torroella de Montgrí, Vilabertran, Vilajuïga, Vilamacolum, Vilanant, Vilanova de la Muga.

(inicials de Glorioso Movimiento Nacional), 4° Haber enseñado en clase doctrinas antireligiosas dudando de la existencia de Dios y de la venida de Jesucristo al mundo, 5° Haber demostrado poco amor a Dios y a España habiendo publicado artículos periodísticos contra la causa nacional”.

Davant d'aquests tipus d'acusacions va ser sancionat amb “Traslado forzoso fuera de Cataluña, con prohibición de solicitar cargos vacantes durante tres años e inhabilitación para el ejercicio de cargos directivos y de confianza en Instituciones Culturales y de Enseñanza”, segons es pot llegir en el *Boletín Oficial de la Provincia*. A partir d'aquest moment començava el viacrucis per buscar avals i documentació per tal de demostrar que les acusacions no corresponien a la realitat i, per tant, poder fer recurs per anul·lar-les o modificar-les.

El mestre Fàbregas va aconseguir suficients avals i cartes de l'alcalde franquista de la població i dels pares de l'escola (no pas del capellà) demostrant la falsedat de les denúncies. La Comissió Depuradora es va fer enrere (cas força insòlit) en les sancions imposades i li va permetre retornar, però no pas a Maçanet de la Selva sinó a Maçanet de Cabrenys! Una manera de castigar-lo gairebé a la diàspora. En aquells moments aquesta població altempordanesa encara no tenia edifici escolar. De totes maneres els alumnes maçanetencs en varen dir bé a causa de les bones qualitats pedagògiques d'aquest mestres castigat.

Veient el tipus de sancions imposades no és gaire difícil d'imaginar-nos com era l'escola durant el primer franquisme. Si es tractava que els mestres fossin “*más santos que sabios*”, tal com havia manifestat des d'un primer moment l'inspector en cap, ja podem pensar que el clima dominant era la por, la resignació, l'obediència, el sacrifici, l'autoritarisme, etc.

La depuració no afectarà només a les persones. També a les biblioteques escolars es depuraran dels llibres considerats perniciosos. El govern i la inspecció publicaran llistats d'autors i de llibres que s'havien de treure de les mans dels mestres i dels infants. Al mateix temps s'enviaven a les escoles textos de polítics com José Antonio Primo de Rivera, Vázquez de Mella i de pedagogs com el padre Manjón o Alfonso Iniesta, etc. Si les biblioteques escolars no han fet neteja, encara s'hi poden trobar exemplars d'aquestes publicacions que volien ajudar a canviar la mentalitat del magisteri. Tot això durarà fins ben entrada la dècada dels cinquanta.

Un botó de mostra del que es deia en les noves publicacions el tenim en aquesta pàgina de la *Enciclopedia Práctica del Párvulo* titulada “Cuando Franco era Niño”: “*Franco es el Caudillo de España porque es el primero en bravura, patriotismo y amor a la Patria. Franco ha sido valiente desde niño. Un*

día, admirado por la facilidad con que los marineros se movían en lo alto de los mástiles de los buques amarrados en el puerto de El Ferrol, y trepaban por las escaleras de cuerda, intentó hacer lo mismo subiéndose a un farol. Pero perdió el equilibrio y se partió la cabeza contra el suelo. Sin llorar, aguantó la cura de la herida aunque le dolía”.⁽⁷⁾ El canvi radical amb l'escola republicana arribava a tots els aspectes de la vida escolar.

Els nous mestres

El buit deixat pels mestres que s'exilien i els que són expulsats per la Comissió Depuradora serà omplert a partir d'una primera convocatòria que tindrà com a fet característic que el criteri de selecció era totalment polític i no pas professional i pedagògic. S'acabava de sortir d'una guerra civil i calia premiar els vencedors, per això es prioritzaran situacions resultants de la guerra i no pas la preparació professional.

Heus ací els criteris de la convocatòria del 25 de març de 1939 per cobrir les places vacants arreu de l'Estat:

- 1. Ser mutilado como consecuencia de la actual guerra, siempre que la mutilación no imposibilite el ejercicio de la Enseñanza.*
- 2. Ser herido en la actual campaña, siendo preferido, dentro de este orden, el que mayor número de heridas demuestre haber sufrido.*
- 3. Haber prestado servicios militares, como combatiente, en la actual guerra.*
- 4. Haber sufrido vejámenes graves en la persona del solicitante, por parte de los rojos.*
- 5. Ser familiar de un muerto o mutilado en esta campaña hasta el segundo grado de parentesco por consanguinidad o afinidad. Dentro de este orden se prefiere el que haya perdido mayor número de familiares.*
- 6. Dentro de los mismos grados de parentesco, haber perdido mayor número de familiares por asesinato de los rojos o a consecuencia de su barbarie.*
- 7. Tener actualmente prisionero o mutilado por los rojos, algún familiar, dentro del parentesco señalado.*

Podem imaginar-nos l'estil d'aquests nous mestres i la manera de fer escola. És veritat que en algunes poblacions també hi arribaran mestres

7. FERNÁNDEZ, A., *Enciclopedia Práctica del Párvulo*, Barcelona, Ed. Miguel Salvatella, (1954), lectura 25, a DIVERSOS AUTORS, *L'Escola sota el franquisme. Què s'aprenia amb els llibres de text*, Barcelona, Publicacions de l'Institut Municipal d'Educació de l'Ajuntament de Barcelona, (1988), pàg. 60.

republicans castigats, però ja no tindran la il·lusió de treballar com feien uns anys abans; seran vigilats i ells mateixos s'autocensuraran. Alumnes de l'escola de la Jonquera m'explicaven com els primers anys després de la guerra amb el mestre feien sortides i activitats escolars engrescadores. Amb el pas del temps varen descobrir que aquell senyor havia arribat castigat a la població i que, sense dir-ho, intentava continuar –en una situació totalment adversa– l'ensenyament de l'època republicana. Va ser una situació excepcional perquè ben aviat varen començar a arribar els nous mestres sortits de les primeres fornades de les escoles Normals franquistes.

El 1944 es convocaren oposicions que serviren per consolidar els vencedors de la Guerra Civil. El mestre Miquel Tribó en les seves memòries explica que la convocatòria dividia les places en cinc grups: “El primer corresponia als excombatents del bàndol franquista, el segon als excautius, el tercer als familiars dels excautius, el quart era per a interins amb molts anys de serveis i el cinquè es reservava per al torn lliure”.⁽⁸⁾

El mateix Tribó recordant la seva anada com a mestre a Darnius, el 1946, fa una reflexió ben interessant sobre el col·lectiu de mestres, considera que “un bon nombre havien estat nomenats sense fer oposicions i només pel fet de ser excombatents. Aquestes mestres no es preocupaven perquè els alumnes aprenguessin, ells no en sabien d'ensenyar i no sabien gran cosa”.⁽⁹⁾

L'actualització dels mestres antics

Els governants franquistes no deixaran cap escletxa oberta. Per una banda expulsaran i castigaran els que consideraven més perillosos. Ompliran el buit deixat per aquests amb persones escollides amb criteris polítics. De totes maneres encara quedarà un bon grup de mestres formats abans o durant la República que han estat acceptats per continuar treballant a l'escola. No n'hi haurà prou amb l'autocensura que s'aplicaran ells mateixos a causa de la por i a les pressions socials i polítiques del nou règim.

De la mateixa manera que es varen aplegar quatre-cents mestres a Pamplona l'estiu del 1938, ara, una vegada acabada la guerra, a cada capital de província es reunirà obligatòriament durant dues setmanes a tots els mestres per fer-los un rentat de cervell, una posada al dia inculcant els nous valors de l'Espanya franquista. Se seguirà pràcticament el mateix model de

8. TRIBÓ SALMONS, Miquel, *Records i vivències*, Barcelona, edició privada, (1999), pàg. 79.

9. Íbidem. pàg. 85.

Pamplona: conferències per part d'autoritats civils, militars i religioses. El programa de les lliçons i de les conferències impartides durant aquests quinze dies és un magnífic exemple del que serà l'escola nacional catòlica que impulsarà la dictadura i que tindrà la seva expressió legal en la nova llei d'educació del 1945.

A més, els mestres que havien obtingut el títol durant els anys republicans hauran de convalidar-lo. El cas de la mestra de Roses, Pilar Llovera, n'és un clar exemple. Havia acabat els estudis durant els anys de la guerra i haurà de repetir el darrer curs ja sota la dictadura franquista. La sol·licitud que adreçarà a la directora de l'Escola Normal de Girona, el 4 d'agost de 1940, és un exemple clar dels canvis que s'estaven produint en el magisteri amb la dictadura franquista.

Diu així:

“a V. S.

Atentamente expone: que habiéndole sido expedido en tiempo rojo una orden equivalente al título de maestra nacional al terminar en aquel periodo los estudios de magisterio Plan Profesional, los cuales han sido convalidados en los presentes cursillos interinos septiembre 1939 – febrero 1940 – mayo 1940 – julio 1940 a V. S. Suplica, que de conformidad con las disposiciones vigentes, se sirva tramitar el canje de dicha orden que adjunto por el título de Maestra de Primera Enseñanza”.

El retorn de les congregacions religioses

Tot això és el que passava al magisteri públic. Però és que a casa nostra hi havia, a més, una nombrosa presència d'escoles religioses. Durant la monarquia alfonsina i primers anys de la República en força poblacions diferents congregacions religioses, especialment femenines, tenien oberta escola per a infants petits i a partir de 6 anys per a nenes. Eren moltes les famílies que per raons diverses hi portaven les seves filles.

Totes aquestes monges i frares varen haver de marxar amb la revolució desfermada pel fracassat aixecament feixista a Catalunya. Alguns, lamentablement, moriren assassinats en una situació de violència sense parió.

Acabada la guerra, pràcticament al llarg del 1939, les congregacions tornaren recuperant els edificis i obrint de nou les portes per fer escola.

A l'Alt Empordà, amb les dades conegudes fins ara, la presència d'aquestes escoles religioses era la següent: una minsa presència de

congregacions masculines: Germans de les Escoles Cristianes a Figueres i Agullana (el 1944 tancaran aquest col·legi). Congregacions femenines: Terciàries Dominiques de l'Anunciata: Cadaqués; Carmelites de la Caritat Vedrunes: Castelló d'Empúries; Clarisses de la Divina Providència: Figueres; Escolàpies: Figueres; Filles de Jesús: Portbou, el Port de la Selva; Filles de la Caritat de Sant Vicenç de Paül: Figueres; Dominiques de la Presentació: Figueres; Esclaves de l'Immaculat Cor de Maria: Figueres.

Les escoles privades no religioses

En algunes poblacions grans a més de les escoles públiques i de les religioses (especialment femenines) hi havia acadèmies. Sovint amb fama ben guanyada de fer un bon ensenyament. És un tema que no s'ha estudiat en profunditat. De totes maneres tenim alguns indicadors. El mestre Pey que marxarà a l'exili treballava en una acadèmia de Figueres; el mestre Roquet que serà depurat, mentre la seva esposa, la mestra Pilar Llovera, ensenyava a l'escola pública de Roses, ell es guanyava la vida treballant a l'Acadèmia Comercial els anys 1942 i 1943. De fet una bona part de les acadèmies que varen créixer a la Barcelona de les dècades dels quaranta i cinquanta varen ser obra de mestres castigats pel franquisme. En alguns casos els directors d'aquests centres acollien altres companys quan tornaven de l'exili. I això no passarà només a Barcelona sinó també en d'altres poblacions grans on era més fàcil escapar-se de la pressió i el control social.

La situació de la postguerra era bastant catastròfica des del punt de vista material. La inspecció parla d'anar cap a la "normalitat" escolar. Una normalitat que tardarà anys a arribar ja que la dictadura tindrà altres prioritats. Una vegada depurat el magisteri, la resta de temes relacionats amb l'escola i l'ensenyament quedaran aparcats sense una voluntat clara de solució immediata.

La circular que envia l'inspector en cap en començar el curs 1939-1940 és ben explícita de totes les dificultats que haurà d'afrontar el magisteri i, també, de la solució que es preveu des de les instàncies educatives franquistes.

"HACIA LA NORMALIDAD ESCOLAR

Al empezar el nuevo curso escolar, se ha tropezado con tantas dificultades que muchos maestros se han sentido pesimistas y algunos han llegado a pensar, y tal vez a decir, que estábamos peor que en los años de la guerra. En algunos pueblos no hay locales, en otros falta el material más indispensable y en la gran mayoría de escuelas falta alguna cosa. Y delante

la dificultad que representa la falta de libros, de papel, de mesas o de otro material, los poco animosos, los que no saben hacer frente con espíritu varonil a las presentes y momentáneas dificultades, se sienten defraudados y en su impotencia para hacer frente a los difíciles momentos que atravesamos, se convierten en derrotistas que inconscientemente hacen el juego a los enemigos de Dios y de la Patria.

Y se da el caso de que muchos, de los que más pacientemente soportaban el yugo rojo, sin una queja, se muestran ahora los más impacientes, por llegar a una completa normalidad en la vida docente. No puede explicarse que, después de medio año de terminada la guerra, haya aún maestros sin escuela y escuelas sin maestro, niños que corren por las calles, pueblos sin local escolar.

Y si todo esto es muy lamentable, hay que pensar que es inevitable y que solo con gran espíritu de sacrificio por parte de todos, se podrá llegar pronto a la total normalización.

Es preciso tener en cuenta que son tres años de destrucción los que hemos tenido que sufrir, tres años de persecución de todos los verdaderos valores, tres años de ataque a todo lo genuinamente español y tradicional, tres años de vergüenza, de despojos, de sangre, de incendios, tres años de guerra y de una guerra que no tiene precedentes en la Historia.

¿Es posible, pues, rehacer en unos meses la obra destructora de tres años?

Yo quisiera que todos estos impacientes, que murmuran y critican, reflexionaran para ver la imposibilidad material de poder en unos meses llegar a una normalidad, que debe ser necesariamente obra de todos.

Mucho se ha hecho ya, gracias al espíritu de sacrificio de la mayor parte del Magisterio y a la buena voluntad de que están dando pruebas las Autoridades todas. Pero aún queda mucho por hacer, y este mucho está pidiendo nuevos sacrificios a los Maestros, que deben pensar que, si bien ha terminado la guerra cruenta de las trincheras, continúa aún la de las ideas, la más terrible, la más peligrosa; porque en esta no podemos ver al enemigo, que no ataca de frente, sino solapadamente de manera taimada y con formas delicadas muchas veces.

Aún debemos pasar muchos meses difíciles, durante los cuales las impacencias de algunos no tendrán motivo, porque las dificultades son aún herencia que nos dejaron los miserables que, no sabían defenderse como hombres, ni siquiera llorar como mujeres, huyeron como vulgares ladrones, con el espléndido botín de su robos y saqueos.

Bajo la guía de nuestro invicto Caudillo Franco, atentos a las órdenes de nuestras Autoridades Superiores, poco a poco, se irá normalizando la labor

escolar de la provincia, si los Maestros ponemos toda nuestra voluntad, recordando que mayores sacrificios que los pasados ya no tendremos que hacerlos.

Faltan muchas cosas, pero hay esperanza, tranquilidad, seguridad de que nuestros actuales sacrificios van dirigidos al engrandecimiento de la Patria, que ha pasado por momentos difíciles, que no tenemos derecho a exigirle nada aún, puesto que nos ha salvado la vida y dado la libertad, que es lo que más vale. No es tiempo aún de impacencias, sino de sacrificio hasta conseguir llegar a la verdadera normalidad.

Los Maestros deben ser los primeros en el ejemplo, para que en ellos aprendan las nuevas generaciones, que son los que tienen que devolver a España su antiguo esplendor y su rango de gran potencia.

Y por España un poco más de sacrificio. ¡Arriba los corazones!

Luis G. Bastons Planas, Inspector Jefe”.⁽¹⁰⁾

Una comarca amb capitalitat

Des del punt de vista territorial l'Alt Empordà era, i és, una comarca amb una gran quantitat de municipis petits i, per tant, amb moltes escoles petites. El mestre solia viure a la mateixa població. El dia de mercat a Figueres era un dia excepcional ja que molts mestres anaven a la capital per reunir-se amb l'habilitat que els portava la mesada. Era un bon moment per trobar-se amb els companys d'altres poblacions, dinar plegats, parlar de les seves coses i, si era el cas, planificar alguna sortida amb els alumnes de les respectives escoles. També hi anava l'inspector que així tenia l'ocasió de veure els mestres, parlar amb ells i donar les consignes pertinents.

L'escola nacionalcatòlica: la Ley de Enseñanza Primaria de 1945

El 1945 s'aprovarà la *Ley de Enseñanza Primaria*. Abans s'havien aprovat la *Ley de Ordenación de la Enseñanza Media* (juliol 1938) i la *Ley de Ordenación Universitària* (juliol 1943). El mes de juliol, aniversari de l'aixecament contra la República, era una bona època per promulgar les noves lleis franquistes.

10. *Boletín de Educación de la Provincia de Gerona XVI*, setembre-octubre, (1939), pàg. 14-15.

Les lluites pel poder a l'interior del franquisme eren soterrades, però hi eren. I més en el camp de la instrucció i l'escola. Qui tingués el poder de l'educació tindria a la seva mà l'Espanya del demà. En aquest enfrontament entre l'Església catòlica i la Falange, va guanyar l'Església. La jerarquia catòlica va jugar molt fort i va pressionar tot el que va poder. Pocs dies abans de la proclamació de la nova Llei, l'editorial de la revista *Ecclesia*, portaveu de l'Església catòlica, afirmava:

“En cuestión de principios no podemos ceder un ápice. La educación corresponde antes a la familia y a la Iglesia que al Estado. La Iglesia tiene derecho a fundar y sostener escuelas primarias, secundarias y superiores. La Iglesia puede vigilar la enseñanza y la educación religioso-moral de sus fieles hasta dentro de las escuelas privadas o estatales... El estado puede intervenir en la educación de sus súbditos sólo en función de su fin propio: promover el bien común. Es injusto e ilícito todo monopolio educativo que fuerce física o moralmente a las familias a acudir a las escuelas del estado”.

Amb arguments d'aquests tipus no té res d'estrany que l'Església aconseguís, a més del control sobre l'ensenyament, el privilegi de crear escoles Normals. A Girona se n'obrirà una al col·legi de les monges escolàpies, prop de la catedral. A la Falange li van correspondre unes engrunes: l'ensenyament de la nova assignatura de la *Formación del Espíritu Nacional* i les classes de *Hogar y de Educación Física*.

Els preàmbuls de les lleis solen tenir importància perquè posen de manifest la voluntat del legislador; deixen entreveure o manifesten clarament les pretensions de l'articulat que el segueix. En el cas de la Llei del 1945 no s'estalviava una crítica a l'ensenyament republicà amb aquestes paraules:

“La etapa republicana de mil novecientos treinta y uno llevó a la escuela una radical subversión de valores. La legislación de este periodo puso su mayor empeño en arrancar de cuajo el sentido cristiano de la educación, y la Escuela sufrió una etapa de influencias materialistas y desnacionalizantes que la convirtieron en campo de experimentación para la más torpe política, negadora del ser íntimo de nuestra conciencia histórica. La imagen de Cristo fue prohibida en las aulas, en tanto que las propagandas sectarias preparaban la incorporación de la adolescencia al torvo empeño de la revolución marxista”.

Amb l'aprovació de la Llei s'establí el nacionalcatolicisme en el món de l'escola. Es promulgava un ensenyament amb dos pilars fonamentals: la doctrina de l'Església catòlica i la de la Falange. L'article cinquè manifestava clarament la dimensió catòlica quan afirmava que *“la educación primaria,*

inspirándose en el sentido católico, consubstancial con la tradición escolar española, se ajustará a los principios del Dogma y de la Moral católica y a las disposiciones del derecho Canónico vigente. El sisè article feia el mateix amb la dimensió política: “*Es misión de la educación primaria, mediante una disciplina rigurosa conseguir un espíritu nacional fuerte y unido e instalar en el alma de las futuras generaciones la alegría y el orgullo de la patria, de acuerdo con las normas del Movimiento y sus Organismos*”.

La llei establia dues etapes ben diferenciades en l'ensenyament. Una anava dels sis als deu anys i una altra dels deu als dotze. Eren els estudis que feien (quan els feien) la gran majoria de nois i noies del país. Una minoria als deu anys començava a estudiar el batxillerat com a camí per anar a la universitat.

Tot l'ensenyament es feia separatament, nens per un costat i nenes per l'altre, perquè “*el Estado, por razones de orden moral y de eficacia pedagógica prescribe la separación de sexos y la formación peculiar de niños y niñas en la educación primaria*”. Es tornava a oficialitzar una pràctica escolar que entroncava amb la tradició de l'escola espanyola i que la República havia procurat canviar promovent l'educació mixta, com ja es feia en els països europeus més avançats. Ens podem preguntar quina educació “peculiar” rebien les nenes. El 1946 Agustín Serrano de Haro publicava el llibre *La escuela rural* en el qual, entre altres afirmacions, manifestava: “*Nada de conocimientos científicos para estas niñas. La cocina –¡sí, la cocina!– debe ser un gran laboratorio*”.

LA REALITAT ESCOLAR A PARTIR DELS LLIBRES DE VISITES D'INSPECCIÓ

A totes les escoles públiques hi havia diferents llibres de caire administratiu: el d'assistència a l'escola; el d'entrades i sortides de la correspondència oficial, etc. També hi havia el *Libro de Visitas de la Inspección*. La seva lectura ens permet de conèixer alguns aspectes concrets de la realitat escolar dels anys quaranta, ja que en aquest llibre l'inspector hi anotava les seves impressions una vegada visitada l'escola. Una visita que era preceptiva, però que no es feia de manera regular. Allà on hi havia bones comunicacions l'inspector hi anava més sovint que no pas a aquelles poblacions que a l'hivern podien quedar incomunicades.

Els edificis escolars

Una de les característiques de la realitat escolar del primer franquisme és la seva provisionalitat. És a dir, que quan es tornen a obrir les escoles no sempre ho faran a l'edifici escolar, ja que bona part d'aquests havien servit

de caserna o havien estat incautats amb finalitats militars. Els darrers mesos de guerra incidiran molt negativament en els edificis escolars; el fet de ser zona fronterera no ajudarà a millorar la situació durant una llarga postguerra. L'historiador figuerenc Barnils explica que a la capital de l'Empordà "la nova autoritat militar ocupà immediatament els edificis del col·legi per a clínica militar i, al mateix temps, demanava als mestres que reprenguessin les classes allà on fos".⁽¹¹⁾ Aquesta ocupació durarà fins a la primavera del 1946.

En altres escoles l'ocupació no durarà tant, però tractant-se d'una zona de frontera amb presència dels governs de la República i de la Generalitat els darrers mesos de la Guerra Civil així com el posterior tancament de la frontera amb França i la presència de centenars de solats, els edificis escolars varen ser presa fàcil per convertir-los en casernes, magatzems, etc. A Agullana "les escoles havien quedat completament desmantellades. Varen caldre mesos d'esforç i treball per tornar la imatge de les aules al seu estat anterior."⁽¹²⁾ Encara el 1950 l'inspector deixarà escrit en l'informe oficial que *el edificio escolar de Agullana es magnífico, pero qué pena da verlo tan descuidado! Las paredes con la pintura deshecha, el mobiliario sucio y viejo. etc.*".

A Capmany l'inspector denunciarà el mal estat de les aules dels nens i de les nenes que estaven en diferents edificis de la població. Encara no hi havia edifici escolar, la seva construcció s'iniciarà el 1969. No serà l'única població sense edifici escolar, era una situació que es repetia en força poblacions. L'aula de nens de Maçanet de Cabrenys en seria un altre exemple.

Aquesta provisionalitat també afectarà els mestres, homes i dones, a causa de l'actuació punitiva de la comissió depuradora. Hi haurà una notable mobilitat de mestres sancionats que no afavorirà de cap manera la presència constant dels mestres a la població.

L'assistència escolar

Les informacions sobre l'assistència escolar són prou variades. En alguns casos l'inspector només deixa constància del nombre d'alumnes assistents; en d'altres hi anota possibles explicacions, especialment quan el desequilibri entre el nombre dels alumnes que hauria d'haver-hi a l'escola i

11. BERNILS I MACH, Josep M., *50 anys col·legi públic Sant Pau*, Figueres, Col·legi Públic Sant Pau, (1983), pàg. 51.

12. MORET, Rosa M.; MALLÉN, Miquel, *L'ensenyament a Agullana. Quatre segles d'escola rural*, Dlleure, (2002), pàg. 83.

els que hi havia és gran. Veiem-ne alguns casos: el 1945 a Pau “*resulta que la matrícula és de 33 niños con una asistencia de 29 el día de la visita*”; quatre anys després manifestarà: “*La matrícula sigue siendo de 33 con una asistencia media de 30 y de 31 en el día de la visita*”. Aquest mateix any 1949 en la visita a l'escola de Saus-Camallera, escriurà “*la matrícula es numerosa y los niños a pesar de su corta edad asisten regularmente y trabajan con afición en una escuela limpia y muy bien organizada por su maestra*”.

A Llançà el 1942 a l'escola de nenes “*la matrícula total de la Graduada es de 110 alumnas con una asistencia de 65 en el día de la visita... las gráficas de asistencia, al poner de manifiesto la irregularidad con que las niñas acuden a la escuela, seguramente sugeriran a la Directora y Maestras los medios adecuados para conseguir una asistencia elevada y regular*”. Pel que fa als nens manifestarà: “*Con todo, la deficiencia de mobiliario no es suficiente para explicar la escasez de matrícula (92 alumnos por los cuatro grados) y, sobre todo, la irregularidad y pobreza de la asistencia (48 alumnos en el día de hoy)*”.

També a Vilajuïga a finals de la dècada dels quaranta, el 1949, ha disminuït notablement el nombre d'alumnes que van a l'escola, l'inspector dóna diferents explicacions: “*La matrícula ha disminuido mucho. Son en la actualidad 20 los alumnos matriculados, con una asistencia muy regular, de unos 19 (l'any 45 eren 49 els matriculats). El censo escolar ha bajado debido al bache de la guerra, a la disminución de la natalidad y al hecho de que en los años 41 y 42 el número de niñas nacidas duplicó el de niños. Ello no obstante deben quedar en la localidad algunos niños, pocos, que por diversas circunstancias no acuden a la escuela y a los que convendría atraer a la misma*”. Les causes de la disminució de l'alumnat són diverses, entre aquestes, la pobresa de la zona en una postguerra duríssima, la crisi de la indústria del suro que forçarà migracions cap a la capital, etc.

La feina de mestre

Més interessants són les recomanacions i els comentaris de l'inspector a la feina que fan els mestres. Els comentaris no són gaire extensos però suficientment clars per veure per on van els aires de la *Nueva España*.

Al Port de la Selva, el 1944, “*se le alienta a seguir entregándose con toda el alma a su nobilísima misión, no olvidando que a las maestras de párvulos incunbe la parte más meritoria y difícil de la tarea educativa escolar: la de iniciarla, la de echar cimientos, la de encauzarla*”. A Castelló d'Empúries, el 1945, li recorda que “*debe preparar sus lecciones según está legislado, así como llevar el registro de Correspondencia*” i a Pau, el mateix any, “*se le recomienda procure resolver mejor el problema de la disciplina, pues deja bastante que*

desejar". A la capital, Figueres, el 1943 deixarà constància que "*las disposiciones de la Superioridad, singularmente la Circular de la Dirección General de 1º Enseñanza de 5 de marzo de 1938, se cumplen íntegramente*". I a Vilajuïga, a finals de la dècada, el 1949, se l'encoratjarà amb aquestes paraules: "*Tenga la seguridad de que su labor lenta y machacona de sembrador acabará por dar abundantes y ubérrimos cosecha*". A l'Escala, el 1945, li recomanarà "*Que de acuerdo con las indicaciones que se le hacen dé un poco más de vida a su clase, desperatando ilusión y entusiasmo*".

La llengua a l'ensenyament

La inspecció vigilava atentament i amb delit el compliment de tota la normativa del *Ministerio de Educación Nacional*. L'ús del català estava prohibit a l'escola així com també els llibres catalans (que ja s'havien retirat de les biblioteques escolars seguint la política de depuració). La inspecció no s'estava de recordar-ho. Per exemple, "*que intensifique la enseñanza de la lengua castellana*" (Saus - Camallera, 1940); "*Intensificarà los ejercicios de redacción, así como procurará que en la Escuela los niños practiquen el castellano, única forma de que su aprendizaje resulte eficaz*" (Pau, 1945); "*Procure intensificar el lenguaje y de manera especial la enseñanza del castellano*" (l'Escala, 1945).

De totes maneres en algunes poblacions petites malgrat el control de la inspecció sempre hi havia algun mestre decidit que no tancava del tot l'escletxa, tot i el perill de les denúncies per part de les autoritats locals o dels falangistes. Una antiga alumna de la mestra Pilar Llovera, de Roses, explicava que "la senyoreta Pilar era catalana però fèiem tota la lliçó en castellà. Llegir, escriure... tot era en castellà perquè els llibres estaven en castellà, però a nosaltres ens parlava en català. I quan venia algú de fora parlava en castellà. També entre nosaltres parlavem en català i a la mestra t'hi podies dirigir en català".⁽¹³⁾

Els continguts

Qualsevol activitat escolar era bona per anar inculcant les pautes de comportament i els valors del nou règim. De totes maneres n'hi havia unes que ho afavorien més que d'altres, com els exercicis de cal·ligrafia i els dictats. En aquests casos la ideologia del mestre era una peça fonamental per adoctrinar amb més o menys intensitat.

13. MARQUÈS, Salomó; ROQUET, Enric, *El matrimoni Roquet-Llovera, mestres gironins renovadors durant la República i el franquisme*, Girona, CCG, (2009), pàg. 76.

En el diari escolar de l'escola de Sant Pere Pescador de l'any 1940 podem llegir frases com les següents: *“El justo es amigo de Dios”, “Las niñas han de ser cuidadosas”, “Honrad y venerad a vuestros maestros”, “Somos cristianos y por tanto debemos obedecer al Evangelio”, “Alumnos, sed dóciles a las lecciones de vuestros maestros”, “Debemos rogar a Dios todos los días”, “La lectura atenta es llave de la ciencia”, etc.*

Altres recomanacions permeten de veure el dia a dia de l'escola i, també, els desitjos per millorar l'escola que no es portaven a terme. Veiem-ne alguns exemples: Pau (1940): *“Introduzca trabajos manuales de carpinteria, encuadernación, arboricultura, cultivo de semillas, etc. en la medida que las circunstancias se lo permitan”*. El mateix inspector recomana al mestre de Garriguella: *“Introduzca trabajos manuales de encuadernación, cultivo de semillas, etc. en la medida que le permitan las circunstancias en que se desenvuleve”*. I també diu el mateix a Vilajuïga. Fa ben bé la sensació d'una frase feta i estereotipada.

A Saus-Camallera (1948): *“Lleven el cuaderno de rotación en el que cosignan las lecciones de lenguaje a base de cosas y hechos conocidos de los pequeños, y los ejercicios de cálculo. Completan el programa con dibujos y trabajos manuales y algunas sesiones de cine en la misma aula de clase”*. A Figueres (1943): *“La educación estética de los escolares ha experimentado enérgico y beneficioso empuje, a juicio de la Inspección, repercutirá favorablemente en la posterior formación integral de los mismos”*. A Cadaqués (1949): *“Estima la Inspección la conveniencia de que se domine más la geografía de España y la general y se afiance o se adquiera una noción más clara de las matemáticas con las aplicaciones correspondientes”*. A l'Escala (1945) *“haciendo sencillos resúmenes de las explicaciones que se hagan y dando mayor margen al dibujo, que servirá de complemento a las explicaciones, a fin de que queden más grabadas en los niños”*.

Algunes vegades la redacció de l'inspector era pura literatura. Aquest és un fragment de l'informe de l'escola de Figueres, el 1941, *“voluntades inquebrantables coronadas de cabello cano son dirigidas por titánico empuje de ardorosa juventud con dosel de moderna y sólida preparación profesional”*.

Formació religiosa i patriòtica

La recomanació gairebé constant en tots els informes és sobre la formació religiosa i patriòtica. En alguns casos es constata que els mestres van pel bon camí: *“La educación religiosa y patriótica se ajusta en todos los grados a lo dispuesto en la Circular de la Dirección general. Esta Inspección les alienta a seguir laborando con todo entusiasmo en la formación cristiana y patriótica de los niños de este pintoresco pueblo de pescadores y campesinos”* (Llançà, 1942).

A Garriguella l'inspector confirmarà el mateix: “*La educación religiosa se realiza de acuerdo con lo dispuesto en la Circular de la Dirección general de 5 de marzo de 1938*” (1942).

En d'altres poblacions també s'insistirà en el tema: “*Recomienda principalmente la formación religiosa y patriótica*” (Saus-Camallera, 1940). “*Se recomienda que intensifique cada vez más la formación religiosa y la educación patriótica*” (Vilajuïga, 1949). En alguns casos a aquesta doble recomanació s'hi afegia la de la pràctica del castellà: “*Le recomienda que intensifique la enseñanza religiosa, la del idioma castellano y la formación patriótica*” (Garriguella, 1942).

Altres aspectes

La lectura del *Libro de Visitas de Inspección* ens permet de conèixer altres aspectes de la vida de l'escola en aquests anys quaranta. Heus ací alguns exemples:

Saus-Camallera (1942): “*Debe buscar el máximo apoyo de los padres y autoridades para juntos realizar la gran obra de transformar el pueblo hasta conseguir una generación de grandes católicos y patriotas*”.

PER ACABAR

La situació que acabem d'exposar no era exclusiva de l'Alt Empordà. Era la situació que vivien la majoria d'escoles del país. Un país que, en el camp escolar i educatiu, i també en d'altres camps: social, polític, econòmic, cultural, etc., va patir un retrocés enorme.

A l'escola es varen inculcar, de grat per força, els valors tradicionals que ja s'explicaven durant la monarquia alfonsina a començaments del segle XX. La visió renovadora, moderna, científica de l'educació va desaparèixer del discurs pedagògic i de la pràctica escolar. La majoria de mestres, com bona part de la ciutadania, tenia feina a sobreviure en una situació de control, opressió, denúncies, presó i càstigs que permeten de parlar d'autocensura i d'exili interior. Certament el trencament radical que les autoritats franquistes volien amb el model escolar de l'època republicana es va aconseguir, però va ser per anar enrere i no pas endavant. Una vegada més l'escola i els ensenyaments quedaven a les portes dels models renovadors europeus.